

Milan Uzelac

Vršac

Da li je moguć sukob filozofskih škola?

Ovako formulisano pitanje na prvi pogled ima načelni karakter, ali je po načinu na koji je postavljeno krajnje neodređeno i nejasno, koliko i neprecizno. Ne vidi se da li je tu reč o sukobu filozofskih škola tokom istorije, ili o sukobu filozofskih orijentacija u naše vreme. Isto tako, pitanje je postavljeno tako što se već na samom početku pretpostavlja raznolikost filozofskih škola; da li to ispravno, ako se sve vreme govori kako je filozofija zapravo samo *jedna*?

Na početku zapadnog mišljenja imamo dve škole; jedna je jonska, usmerena pitanju o prirodi i njeni rodonačelnici su milećani; druga je italska podstaknuta orfičkim učenjem i učenjem o brojevima čiji je osnivač Pitatagora i koja je kroz osamnaest generacija trajala nekoliko stoleća, do vremena Platona. Da li su to bile škole u sukobu? Teško je reći da su bile u ikakvom dodiru i da su predstavnici jedne znali za one druge.

Slična je situacija i kad se poredi učenje Heraklita i Parmenida. Ako se i složimo da je oko ovog drugog bila izvesna „škola“, određena jednim učenjem, jer je povezivala Ksenofana, Parmenida i Zenona, za

Heraklita se ne može reći da je imao školu a još manje neposredne sledbenike (razume se, ako izuzmeno stoike, koji su na njegovom tragu mislili nekoliko stoleća kasnije). Ipak, tu imamo na prvi pogled dva dijametralno suprotstavljena učenja: jedno nam govori da je u osnovi svega kretanje, drugo da je u osnovi svega mirovanje, jedno nas uči da se sve kreće, drugo da kretanja nema, ali oba učenja su velika i traju zkoz naredne vekove, budući da u osnovi govore isto: oba su usmerena na ono što na pravi i jedinstven način jeste. Da li su ova dva velika mislioca, s kojima počinje zapadno metafizičko mišljenje, znali jedan za drugog, otvoreno je pitanje. Pre bi se moglo reći da oni rešavaju problem koji se nameće vremenom i prosto „visi u vazduhu“.

Konačno, povratkom Aristotela u Atinu i osnivanjem Likeja, našle su se u jednom gradu dve velike škole; da li su bile u sukobu? Teško je to reći. One su u tom trenutku bile do te mere različito orijentisane – jedna prirodnjačka, druga neopitagorejska – da je teško reći da su njihovi predstavnici bili u nekom sporu. Možda su se i poznavali, grad ipak nije bio do te mere veliki, no da su bili u nekom dubljem teorijskom odnosu teško je pretpostaviti.

Konačno, kad je reč o Platonovoj Akademiji, više je otvorenih pitanja no jednoznačnih odgovora;

istraživači nisu saglasni ni u tome da li je Platon živeo u pomenutom vrtu, ili kući u blizini, a još manje da li je imao učenike u pravom smislu te reči, jer nije jasno ni čemu je učio ni o čemu je govorio na svojim navodnim predavanjima o kojima nam dolaze krajnje protivrečna svedočenja.

Ako je i imao učenike, pre bi se reklo da su oni bili u jednakoj meri i sagovornici, možda s manjim dijalektičkim darom, no u svakom slučaju njihova interesovanja nisu se poklapala s njegovim, što se u punoj meri potvrđuje već u vreme neposredno nakon njegove smrti.

Akademija je u sebi okupljala matematičare, neopitagorejce, prirodnjake toliko različite da nije do kraja jasno ni koliko je na njih delovalo toliko kasnije pominjano Platonovo učenje o idejama. Ima stoga mnogo razloga da se pomisli kako je Platonov uticaj bio daleko drugačiji od onog kakvog nam predstavlja potonja tradicija. Čini se da su i njemu kasnije „poverovali na reč“, pošto se odomačilo tumačenje njegove filozofije na osnovu njegovih dijaloga koji nisu ni koherentni ni jednoznačni; pre će biti da su Platonovi dijalozi odraz njegovih shvatanja iz različitih perioda a koja su se tokom dugog vremenskog perioda menjala i da se ne može govoriti o jedinstvenom koherentnom učenju Platona, kao što je to nemoguće ni u slučaju Hegela, a na čemu si istrajavali njegovi

neposredni učenici i naslednici prenebregavajući činjenicu da su se njegova shvata tokom vremena menjala.

Aristotelova škola, kraća je po postojanju, ali daleko izvesnija po sadržaju koji ju je odlikovao; tome u znatnoj meri doprinose i sačuvani rukopisi velikog Stagiranina, mada i oni toliko su „fragmentarni“ u odnosu na njegovo celokupno učenje i znanje da jednako vode na stranputicu kad se hoće bliže odrediti profil škole i specifičnost njenog učenja u odnosu na druge škole.

Već za stoičku i epikurejsku školu, koje su nastale u isto vreme u Atini, na početku helenističke epohe, moglo bi se reći, ako ne da su bile u otvorenom sukobu, onda svakako, da su živele u međusobnoj netrpeljivosti. Posebno su stoici, kako nam svedoči Diogen Laertije, izražavali svoje neslaganje s učenjem Epikura, no ne može se reći da su to činili s pravom, jer hedonizam koji su pripisivali epikurejcima daleko je više odgovarao Aristipu iz Kirene no Epikuru i njegovim učenicima čiji je svakodnevni život pre odlikovala skromnost i uzdržavanje od zadovoljavanja strasti koje nemaju pozitivne posledice, i bliske su oblapornosti.

Rimski imperator i stoik Marko Aurelije obnovio je u Atini sve četiri velike filozofske škole, ali, one jedva da su u prvim decenijama uspevale životariti no

što bi se mogle naći u nekom sukobu ili sporu o temeljnim filozofskim pitanjima; uostalom, nakon tri stoleća, mi možemo govoriti samo o neoplatoničkoj školi čiji predstavnici behu Plutarh atinski, Proklo, Marin, Damaskin dijadoh, ali i ta škola pre je bila sinteza ranijim učenja; dovoljno je podsetiti da se kod Prokla sva Aristotelova filozofija (čije nivo poznavanja ne beše zanemarljiv) bila samo uvod u izučavanje Platona. Tu vidimo da su dve najznamenitije škole klasičnog grčkog perioda došle u plodonosnu sintezu, te o nekakvom „sukobu“ i ne može biti reči.

Možda bi se o sukobu različitih mišljenja moglo govoriti u vreme visoke sholastike u XIII stoleću, ali, koliko god postojale razlike između dominikanaca i franjevac a i njihovih najvećih predstavnika – Bonaventure i Tome Akvinskog – ipak i tu se pre radilo o sporu „unutar porodice“ no o nekom strateškom sukobu koji se ne bi dao izglediti. Čak i njihova zajednička borba protiv zapadnih averoesta još uvek je imala načelni karakter, bez obzira što su prvi završili kao sveci a ovi drugi kao prognanici ili zatočenici; može se reći da je i u njihovom slučaju postojao neki prećutno prihvaćen zajednički osnov koji ni od koga nije bio osporavan.

Ni u vreme renesanse, s obnovom različitih filozofskih shvatanja, jer, tih dva stoleća i ne donose ništa novo, sem što na produbljen način obnavljaju i

reinterpretiraju staro, teško da se može govoriti o sukobu filozofskih shvatanja; i tu pre je reč o različitim nijansama unutar jednog te istog pogleda na svet, mada, te nijanse bile su često takve da se zbog njih gubila i glava (pri čemu je bilo u svemu tome i mnogo ličnog, mnogo zavisti i netrpeljivosti).

Slična situacija bila je i u vreme mladosti Dekarta koji je mogao tek iz prikrajka da prati sporove univerzitetskih neosholastičara ponikle oko Franciska Suaresa. Ti sporovi bili su odista veliki, i u njima učestvovali su veliki ljudi, iako s ove distance mi to više ne vidimo; Dekart im je mogao samo zavidetati i njegovo alternativno mipljenje koje se udvara nastupajućem duhu vremena, takođe se može tumačiti i njegovom zavidljivošću. Sva potonja filozofija, od Dekarta do Hegela, nama se danas u raznim prikazima predstavlja kao neprekinuta nit koja u sebi ima manje protivrečnosti a više dodirnih tačaka i spletenih ideja i sve to trebalo bi da potvrdi jedinstvenost metafizičke osnove filozofije.

Prvi veći „filozofski“ sukob mogao bi se konstatovati među Hegelovim učenicima, a i to je problematičan spor, kad se posmatra s neke veće distance: na kraju krajeva, starohegelovci behu profesori univerziteta, mladohegelovci, novinari i životni gubitnici. I jedne i druge povezivao je odnos spram Hegela, i u drugi plan već spada pitanje u kojoj

meri su ga jedni branili a drugi osporavali; činjenica je da ni jedni, ni drugi nisu mogli izaći iz senke velikog mislioca s kojim se završila istorija filozofije i koji se može meriti samo sa Aristotelom, budući da, kao što u prvoj knjizi Stagiraninove *Metafizike* imamo prikaz sve prethodne filozofije koja vodi do njega, tako i u Hegelovim predavanjima o istoriji filozofije imamo prikaz celokupne istorije filozofije koja kroz dva milenijuma vodi direktno ka njemu, da bi se u njegovoj filozofiji i realizovala na apsolutni način.

Nalazeći se u vremenu nakon Hegela, svedoci smo toga da sve filozofske orijentacije, ili na određen način polaze od njega i tako ostaju u njegovoj senci, ili nastoje da ga u potpunosti negiraju, ali time ni prividno ne stižu dalje od njega već u najviše slučajeva dospevaju na nivo njemu podređen i time, uprkos nekakvoj prividnoj, vremenskoj „savremenosti“, ostaju zapravo antikvarne. Uostalom već je s punim pravom francuski filozof Žan-Pol Sartr rekao da Hegelova i Marksova filozofija ostaju filozofija našeg vremena sve do vremena dok ne budu prevaziđene kategorije koje su ih uslovile.

Sve ovo više no jasno govori da do nekog „sukoba škola“ ne dolazi ni u naše vreme, budući da danas nema više ni velikih filozofskih škola ni velikih filozofa. Činjenica je da u vreme nakon Hegela nijedan od savremenih filozofa ne bi se mogao pohvaliti da je

imao bar dve generacije svojih sledbenika. Ako bi neko na to mogao pretendovati, onda bi to pre svih mogao biti nemački filozof Edmund Huserl (1859-1938). Odista, za njegovo ime vezuje se jedan od najvećih pokreta u XX stoleću – fenomenološki pokret. No, iako je Huserl tokom čitavog svog života bio vođen idejom o filozofiji kao strogoj nauci, koju će kao radnu filozofiju, kao ideju beskonačnog zadatka, izgrađivati generacije budućih filozofa, već njegovi neposredni i najverniji učenici mogli su konstatovati da je svako od fenomenologa nakon kratkog „duhovnog zanosa“ krenuo svojim putem, što se posebno može reći za najtalentovanijeg Huserlovog učenika i najvećeg mislioca proteklog stoleća – Martina Hajdegera (1889-1976), ali da za njim, možda zbog kompleksnosti njegove filozofije, možda zbog njegove duhovne veličine i dubine, nije krenuo niko, te se i u njegovom slučaju ne može govoriti o nekakvoj filozofskoj školi ni u tragovima.

Kada je o samom Huserlu reč, on govori o sukobu filozofijâ, ali ne o sukobu jednakopravnih, jednako valjanih filozofskih shvatanja – on govori o sukobu skeptičkih filozofija, kao ne-filozofije, s jedne strane, i životnih filozofija, s druge. U ovu drugu grupu bi spadala fenomenologija, ali njoj nije suprotstavljena neka druga filozofija, već ne-filozofija oličena u skepticizmu kao bolesti našeg vremena, koji se

zaustavlja pred prirodnim naukama pridajući im stvarnu vrednost važenja. Naše vreme, pisao je Huserl u spisu *Filozofija kao stroga nauka* (1911), „hoće da veruje samo u „realnosti“, a njegova najjača realnost je nauka“. Zato, možda je pre moguće govoriti o sukobu nauke i filozofije, nego o suprotstavljenosti različitih „filozofija“.

No, tako nešto već je metodološki pogrešno, budući da se filozofija i nauke nalaze u različitim ravnima; kriza modernih nauka, o kojima je govorio Huserl, posledica je upletenosti racionalizma u naturalizam i objektivizam, u njegovom „ospoljavanju“, a ne u osporavanju same suštine racionalizma. Odnos filozofije i nauka ostao je do naših dana bitno nepromenjen. Ako se nešto u međuvremeno promenilo, onda je to jaz među njima koji u poslednje vreme sve više narasta. Savremene nauke osećaju se sve samostalnije, sve samouverenije i sve manje imaju potrebu da se obrate filozofiji, čemu su uzrok i narastajuće terminološke teškoće koje sve više krive uspostavljenju sliku stvari.

Nimalo slučajno, Huserl je sredinom tridesetih godina prošloga stoleća propast Evrope video u njenom „otuđenju od vlastitog racionalnog smisla života, rastuću u netrpeljivosti prema duhovnosti i padu u

varvarstvo“¹ i vreme nakon njega ove je reči potvrdilo kao proročke: opredelenjem za postmoderni put evropsko mišljenje je krenulo putem opravdanja relativizma i antiracionalizma, što mu je otvorilo mogućnosti sve agresivnijeg nastupa spram duhovnosti a što se manifestovalo i reformom i preobražajem temeljnih principa obrazovanja, i, konačno, mada to nije na poslednjem mesto, ne može se prevideti pad Evrope u varvarstvo s obzirom na ratove kojie su njene zemlje izazvale, ili vodile u ime demokratije a zarad svojih ličnih pragmatičnih interesa.

Moderne nauke izgubile su svoju univerzalnu odgovornost i pitanje je da li su je i u jednom trenutku dosad imale; pitanje bivstvovanja, pitanje vrednosti i pitanje egzistencije, moderne nauke proglasile su sofističkim; naspram tako manifestovane samodovoljnosti nauke, filozofija se našla potisnutom iz središta ljudskog delovanja za što ona ne može snositi ni krivicu ni odgovornost.

Imajući to u vidu, jasno je da antagonizam filozofije i modernih nauka u kojem ove druge samoprolašavaju svoje prvenstvo i dovoljnost, posve

¹ Huserl, E.: *Kriza evropskog humanizma i filozofija* (1935), u knjizi: Huserl, E.: *Kriza evropskih nauka i transcendentalna fenomenologija*, Dečje novine, Gornji Milanovac 1991, str. 263.

je potisnuo svojim pragmatizmom filozofiju i doveo u pitanje potrebu za bavljenjem njom. Tako je pitanje mogućeg smisaonog, plodotvornog sukoba filozofijâ, koji bi odražavao sukob različitih mišljenja, izgubilo u naše vreme svaku aktuelnost, a sama filozofija zaustavljena je u svom kretanju.

Ako je po Huserlu najveća opasnost za Evropu ležala u umoru kao posledici neverice i očajanja koje je oko sebe širila, u suštini, jedna ne-filozofija, filozofija zaražena skepticizmom koji svoje poreklo ima u naturalizmu i skepticizmu, današnju filozofiju ispunjava indolentnost, neverica, osećaj nepotrebnosti koji se povećava pri svakom naletu kritike koji dolazi koliko iz sfere praktičnih nauka, čije realizovanje upravo dosegnutih rezultata ne može da čeka, toliko iz sfere gole primene dostignuća koja je u funkciju trenutnog uvećanja profita.

Za razliku od filozofije, nauka se ne vraća onom već učinjenom, ona se ne vraća na mesto odakle je započela svoj put; nauka ne oseća potrebu za tematizovanjem svoga početka jer ona, kako to Hajdeger kaže, ne misli. Nauka ne može sebi dozvoliti preispitivanje pojmova i pretpostavki na kojima počiva. Kada bi to činila, ona bi se uvek nalazila na početku i ne bi napredovala. Ideja progressa ugrađena je u osnov same nauke i osporavanje progressa, osporavanje je principa na kojima se ona izgrađuje.

Naspram nje, filozofija svoj smisao crpi u trajnom postavljanju pitanja o svom i svakom temelju, živeći u nastojanju da preispita, iznova promisli već postojeće, ranije formirane pojmove. Ovo poslednje filozofija ne čini stoga što bi u njenim postupcima bilo nekog nedostatka ili greške, ona je svesna toga da se pojmovi uvek moraju misliti iznova jer se predmet na koji se odnose neprestano menja.

Mi danas živimo pod balastom kritički nepromišljenih, petrificiranih pojmova čije značenje ljudi su spremni jednom za svagda prihvatili kako se ne bi nepotrebno trošili i naprezali. Time su nesvesno već naznačili i rezultat svog istraživanja. Pogrešno bi bilo u tome videti samo tek puki simptom našeg vremena; ulog u igri mnogo je veći: na delu je jedan od bitnih načina za manipulisanje ljudima i stvarima između kojih se briše ranije uspostavljena ontička razlika. Svako mišljenje se prigušuje, svako okupljanje, s namerom da se kritički promisli neki pojam, biva osujećeno. Na mesto filozofa u kojima je Huserl video „funkcionere čovečanstva“, stupile su tehokrate i nazovi-stručnjaci, i svako osporavanje njihove samoproglashene neophodnost, ističe se kao primer za jeres mišljenja koje ne može ići dalje od apologije nametnute nam jedine realnosti.

Na taj način osporena je i mogućnost postojanja filozofskih sporova, sukoba mišljenja oko nekog pojma

ili neke još do kraja neizdiferencirane pojave koja ostaje u izmaglici, tek jedva naznačena, a što samo iznova dovodi u prvi plan pitanje o mogućnosti mišljenja u slikama u epohi nakon vladavine pojma uspostavljenog na dominaciji prevladavanja slike.

Zaključak do kojeg dolazimo dovodi u pitanje sam naslov ovog predavanja: s jedne strane pokazuje se da filozofske škole, odnosno razne „filozofije“ nikada nisu bile u sukobu, budući da je filozofija uvek bila samo jedna, a s druge strane, pokazuje se da u naše vreme ne može biti sukoba raznih filozofijâ, jer su sve one jednako ugrožene od nametnutih im ne-filozofijâ koje su prožete duhom skepticizma i antisupstancijalizma, a nastupaju nekritički se pozivajući na autoritet svoje iznova nepromišljene tradicije.

Vršac,
17. februar 2011.